

ซากอดีตที่ไม่เหลือ
ของโบราณสถานบางแห่ง
ในเมืองพิษณุโลก

นอกจากวัง วัด และโบราณสถานต่างๆ ที่ผู้เขียนพาท่านผู้อ่านเที่ยวชมไปแล้วนั้น ในตัวเมืองพิษณุโลกยังมีวัดเก่าอีกหลายวัด แต่ไม่เหลือซากของโบราณวัตถุสถานให้เห็นอยู่เลย คือเหลือเพียงแต่ชื่อที่มีชาวพิษณุโลกเขียนไว้ในหนังสือบ้างและลงพิมพ์ในหนังสือพิมพ์บ้าง ผู้เขียนได้นำมารวบรวมและเรียบเรียงไว้ในบทความเรื่อง “ซากอดีตที่ไม่เหลือของโบราณสถานบางแห่งในเมืองพิษณุโลก” เมื่อปี พ.ศ. 2517 จึงขอนำเรื่องของวัดที่เหลือเพียงแต่ชื่อมาลงพิมพ์ให้อ่านกันดังนี้

ต่อไปผู้เขียนจะได้กล่าวถึงวัดร้างที่ไม่เหลือแม้แต่ซากและไม่มีใครรู้จักกันแล้วในปัจจุบัน วัดแรกชื่อว่า วัดราชคฤห์ ซึ่งปัจจุบันบริเวณวัดราชคฤห์ได้กลายเป็นที่ตั้งของโรงเรียนจำการบุญเสียแล้ว สำหรับวัดราชคฤห์นี้คุณบุญชด แสงถ่าย ได้เขียนไว้ในหนังสือ “นำเที่ยวเมือง สองแควและพิษณุโลก” ดังนี้

“วัดราชคฤห์ อยู่ในบริเวณโรงเรียนอาชีพแผนกช่างเย็บเสื้อ

และการฝีมือใกล้กับถนนเทพจันทร์ อยู่ทางด้านตะวันออกของวัดนางพญาไปไม่กี่กิโลเมตร มี **วัดนางชี** อยู่ติดต่อกับวัดนี้ด้านตะวันตก แต่เดิมก็เป็นอาณาเขตเดียวกันกับวัดนางชี ภายหลังรัฐบาลได้ใช้สถานที่ติดเขตวัดราชคฤห์นี้เป็นที่ตั้งโรงเรียนพิษณุโลกพิทยาคม แล้วย้ายไปอยู่ทางฝั่งแม่น้ำตะวันตก จึงยกโรงเรียนนี้เป็นโรงเรียนช่างเย็บเสื้อและฝีมือมาจนบัดนี้ วัดนี้เป็นวัดเก่าแก่ น่าจะสร้างคราวเดียวกับวัดนางพญา แต่เดิมน่าจะเจริญดีมาก เพราะสังเกตได้จากถนนหนทางที่เดินเข้ามาวัดนี้ได้สร้างเป็นถนนอิฐ สถานที่ต่างๆ ในวัดนี้รกรากหักพังเสียหายหมดแล้ว เหลือแต่ฐาน เหตุที่ร้างและรกรากหักพังเพราะมีวัดในถิ่นเดียวกันมากเกินไป และไม่มีผู้อุปการะก่อสร้างตกแต่งต่อมานานๆ เข้าจึงได้พังทลายหมด”

อีกวัดหนึ่งที่คุณบุญชดกล่าวไว้ ก็คือ วัดนางชี ซึ่งไม่เหลือซากโบราณสถานอยู่เลย และคงจะตั้งอยู่ระหว่างวัดนางพญากับวัดราชคฤห์นั่นเอง สำหรับเรื่องราวของวัดราชคฤห์นั้น คุณจำลอง สงวนวงศ์ ได้เขียนไว้ในหนังสือพิมพ์เทอดไทยว่า “วัดราชคฤห์เป็นวัดโบราณคงจะใหญ่โตและสำคัญมาก และคงสร้างขึ้นรื้อคราวเดียวกับวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ วัดนางพญาก็ได้ และคงเป็นวัดที่พระมหากษัตริย์ทรงสร้าง เพราะชื่อ “ราชคฤห์” และสร้างใกล้วัดหลวงนั่นเอง” และอีกตอนหนึ่งคุณจำลองได้เขียนกล่าวถึงการพบพระเครื่องกรุวัดราชคฤห์อีกว่า ที่พบแล้วมี 2 พิมพ์ด้วยกัน คือพิมพ์เนื้อดินเผาสีดำ ซึ่งชอบเรียกกันว่า “นางวัดราชคฤห์” อันเป็นพระนั่งปางมารวิชัย อันคล้ายพระพิมพ์นางพญา เขาตรงทรงเทวดาพิมพ์หนึ่ง อีกพิมพ์หนึ่งเป็นพิมพ์เนื้อดินเผาสีดำ เป็นพระนั่งปางมารวิชัย คล้ายกรูวัดสะตือ

สำหรับ **วัดสะดือ** นี้คุณจำลองกล่าวว่าคงเป็นวัดที่ตั้งอยู่ติดกับวัดราชคฤห์ทางด้านใต้ ก็แสดงว่าทั้งวัดราชคฤห์ วัดนางชี และวัดสะดือ ซึ่งเป็นวัดที่ไม่เหลือแม่แต่ซากและไม่ค่อยมีคนรู้จักกันแล้วนั้น ทั้งสามวัดอยู่ใกล้ๆ กัน

สำหรับเรื่องราวของวัดสะดือนั้น “ตรียมปวาย” ได้เขียนไว้ในหนังสือ “ปริวรรตนิยายแห่งพระเครื่องฯ” ว่า “วัดนี้เป็นวัดร้าง ตั้งอยู่หลังวัดนางพญาในปัจจุบันนี้ไม่ปรากฏหลักฐานที่แสดงเค้าว่าเป็นวัดอยู่เลย นอกจากอิฐเก่า ซึ่งอยู่ตามพื้นดินเท่านั้น เป็นที่ปลูกสร้างบ้านเรือนของชาวบ้านไปหมด พระเครื่องฯ ของวัดนี้มีหลายชนิด มีทั้งพระเครื่องสกุลนางพญา คือพิมพ์สามเหลี่ยมเนื้อดินและแบบอื่น”

จึงกล่าวได้ว่าบริเวณใกล้ๆ กับวัดนางพญาปัจจุบันนี้เคยมีวัดตั้งอยู่อีกหลายวัด เช่น วัดราชคฤห์ วัดนางชีและวัดสะดือ ซึ่งได้กลายเป็นโรงเรียน บ้านเรือนและถนนไปหมดแล้ว

ซากอดีตที่ไม่มีเหลือของวัดอีกวัดหนึ่งก็คือ วัดเสือหรือวัดป่ามิด ซึ่งคุณจำลองสงวนวงศ์ได้เขียนไว้ในหนังสือพิมพ์เทอดไทยว่าตั้งอยู่ที่วัดราชบูรณะ ซึ่งปัจจุบันบริเวณดังกล่าวเป็นบ้านเรือนและร้านค้าหมดแล้ว สำหรับที่บริเวณวัดเสือนั้นนายคุ่มผู้คุมชุดศิลาจารึกได้ในพระเจดีย์ซึ่งศิลาจารึกดังกล่าวได้มาไม่เต็มแผ่นและเขียนด้วยอักษรขอมเขียนเมื่อ พ.ศ. 2092 เดิมเก็บไว้ที่ห้องรับแขกที่ว่าการมณฑลพิษณุโลก ปัจจุบันอยู่ในหอสมุดวชิรญาณ นายฉ่ำ ทองคำวรรณ ได้แปลไว้แล้วเป็นเรื่องพระธรรมกาย สำหรับบริเวณวัดเสือหรือวัดป่ามิด ซึ่งปัจจุบันได้กลายเป็นบ้านเรือนและร้านค้าหมดแล้วนี้ เข้าใจว่ายังมีโบราณวัตถุอีกมากและอาจจะมีศิลาจารึกอีกก็ได้

อีกวัดหนึ่ง คือวัดสระนุข้าง ซึ่งคุณจำลอง สวงวงศ์ได้เขียนไว้ในหนังสือพิมพ์เทอดไทยว่าเป็นวัดที่ตั้งอยู่ในกำแพงเมืองเก่าด้านใต้และชิดกำแพงดินแถบตะวันตก ปัจจุบันอยู่ในบริเวณสถาบันราชภัฏพิบูลสงครามในแผนที่โบราณเรียกบริเวณนี้ว่าวัดสระนุข้าง เดิมชื่ออะไรไม่ทราบได้ ปัจจุบันนี้ไม่มีซากโบราณสถานอะไร นอกจากมีต้นโพธิ์ขนาดใหญ่ 1 ต้น บางคนกล่าวว่าบริเวณสถาบันราชภัฏพิบูลสงครามนี้เป็นทะเลแ่งมาก่อน เมื่อพบพระเครื่องบริเวณนี้จึงมีคนเรียกพระเครื่องกรุ่นนี้ว่า “กรูหัวทะเลแ่งแ่ง” วัดนี้ยังดีที่มีต้นโพธิ์เก่าแก่เหลืออยู่ 1 ต้น พอให้ทราบว่าเคยเป็นวัดมาก่อน แต่น้อยคนที่จะรู้จักว่าเป็นวัดสระนุข้าง

อีกวัดหนึ่ง คือ วัดโพธิทอง ซึ่งไม่มีซากโบราณวัตถุสถานเหลืออยู่เลย เพราะบริเวณวัดได้เป็นที่ตั้งบ้านเรือนของข้าราชการมหาดไทยและประชาชนเสียหมดแล้ว วัดโพธิทองนี้ตั้งอยู่ทางตะวันตกเฉียงใต้ของวัดวิหารทอง สำหรับวัดวิหารทอง วัดศรีสุคตและวัดโพธิทองทั้งสามวัดนี้ตั้งอยู่ใกล้ๆ กัน เข้าใจว่าคงเป็นวัดรุ่นราวคราวเดียวกันมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยนั่นเอง

คุณบุญชด แสงต่ำย ได้เขียนถึงวัดร้างซึ่งอยู่ใกล้กับวัดเจติยยอดทองว่า “ถัดจากวัดนี้ (วัดเจติยยอดทอง-ผู้เขียน) ลงไปทางใต้ก็เป็น วัดพระนอน ใหญ่และยาวที่สุด กล่าวกันว่า แต่เดิมมีพระพุทธรูปปูนปั้นนอนอยู่ แต่ตัวโบสถ์หักพังเสียสิ้น แม้แต่องค์พระนอนก็หักพังเสียสิ้นแล้ว เหลือทิ้งไว้ให้ดูก็แต่ซากเป็นเนินสูง มีทางรถไฟสายเหนือผ่านกลางซากองค์พระนอนไปเท่านั้น อยู่ตรงใต้ศาลาคู่ของปากประตูเมืองที่เรียกประตูฝอกไปราวเส้นทาบๆ นอกจากวัดเหล่านี้ก็ยังมี

มีซากวัดเจติย์อื่นๆ อีกมากมาย แต่หักพังทลายทรุดโทรมหมดหาขึ้น
ติยาก ทั้งยังไม่มีผู้ใดทราบว่ามีชื่ออะไรแน่ และมีประวัติมาอย่างไร” แสดง
ให้เห็นว่าบริเวณทางทิศตะวันออกของวัดพระศรีรัตนมหาธาตุตรงทาง
รถไฟเคยเป็นที่ตั้งของวัดพระนอน และวัดอื่นๆ ซึ่งปัจจุบันไม่มีซาก
อดีต และไม่มีผู้ใดทราบชื่อ

นอกจากวัดร้างที่ไม่มีซากอดีตเหลืออยู่และไม่มีผู้ใดทราบชื่อแล้ว
ยังมีสระอยู่สระหนึ่ง ซึ่งในสมัยโบราณคงจะเป็นสระที่ใหญ่มาก แต่
ปัจจุบันก็ไม่ค่อยมีผู้ใดทราบชื่อกันแล้วเช่นกัน เพราะบริเวณสระได้
กลายเป็นโรงพยาบาลส่วนหนึ่ง เป็นบ้านเรือนเสียอีกส่วนหนึ่ง และ
ยังมีทางรถไฟผ่านกลางสระอีกด้วย ส่วนที่เหลืออยู่บ้างก็ตื้นเขินมี
พืชพันธุ์ต่างๆ ขึ้นเต็มไปหมด สระดังกล่าวนี้ มีชื่อว่า สระแก้ว ซึ่ง
อยู่ใต้สถานีรถไฟพิษณุโลกลงไป สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ รัชกาลที่ 9
ทรงนิพนธ์เกี่ยวกับเรื่องสระแก้ว ไว้ในหนังสือเที่ยวตามทางรถไฟ ว่า

“สระแก้วอยู่นอกเมืองพิษณุโลก ทางด้านตะวันออก คือตรง
ที่บริเวณสถานีรถไฟบัดนี้ เดิมมีสระแลเห็นจะมีตําหนักเป็นที่ประพาส
ของเจ้านายที่ครองเมืองพิษณุโลกคล้ายๆ กับสระปทุมวันที่กรุงเทพฯ
นี้ และว่าเป็นที่ทําพิธีสงกรานต์เวลามีชัยชนะข้าศึกด้วย เมื่อก่อนทํา
ทางรถไฟยังมีสระและเกาะกลางสระเหลืออยู่พอเห็นเป็นเค้าบ้าง”

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จเมืองพิษณุโลก
ก็ได้เสด็จสระแก้วด้วยตั้งชาวเสด็จพระราชดำเนินฯ ตอนหนึ่งดังนี้

“ทาง 20 เส้นถึงสระแก้ว ซึ่งอยู่ท้ายเมืองพิษณุโลก ที่นี้ที่จะ
เป็นที่ประพาส เดิมมีหนองใหญ่เป็นป่ารอบ วงหนองนั้นวัดโดยรอบ
ประมาณสัก 50 เส้น มีสนุ่นเต็ม เขาตัดเป็นที่ว่างตรงกลางปลูกบัว

ซากพระพุทธรูปและโบสถ์เก่า ได้จากวัดเก่าในเมืองพิษณุโลก

ทลวงแล้วตัดเป็นคลองออกไป จนถึงป่าหลายสาย ทางที่จะลงบึงนั้น ขุดเป็นคลองชอกแซกทำนองปทุมวัน มีวิหารตั้งอยู่ที่เกือบจะเป็น เกาะเหมือนกัน 2 วิหาร มีพระพุทธรูปใหญ่แต่ร้าง คลองทั้งปวงนี้ เป็นของขุดไว้แต่เดิมทั้งสิ้น ดูเป็นที่เล่นใหญ่โตกว่าปทุมวันหลายเท่า ท่วงที่จะสนุกมากการที่ตกแต่งครั้งนี้ เป็นแต่ถ่างแลปลูกที่นึ่งเล็กๆ เรียง รายไป รอบที่นึ่งเหล่านั้นทำร้านนารยากรมการขายอาหาร เป็นการ สนุกครึกครื้น เสียแต่เวลาน้อยเสด็จพระราชดำเนินไปหาหัวไม้ มีการ

เสียงกันแล้วเสด็จกลับเวลาค่ำ”

สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ยังได้ทรงบันทึกไว้ในจดหมายระยะทางไปพิษณุโลกเกี่ยวกับสระแก้วและวัดร้าง ดังนี้

“วันที่ 31 เวลาเช้า 2 โมง 10 นาที ข้ามพากไปขึ้นท่าวัด ซี่มำไปดูสระแก้ว ทางสักร้อยเส้น สระแก้วนั้นอยู่หลังเมืองซีกแม่น้ำฝั่งตะวันออก ตัวสระแก้วเป็นบึงใหญ่ แต่กระบังปิดน้ำเสียหมด และไม่ใคร่เห็นน้ำริมบึงมาข้างกำแพงเมืองซุดน้ำลดเลี้ยวไว้ดินเป็นเกาะเป็นทางมายืดยาวกลางเกาะหมู่เหล่านั้นมีวัดอยู่ในเกาะวิหารเกาะหนึ่ง เจดีย์เกาะหนึ่ง และเป็นฐานอิฐๆ อะไรร็อกเกาะหนึ่งก็ไม่ทราบ ที่แลเห็นแต่เท่านั้น บางทีจะมีอะไรร็อกที่เห็นไม่ได้ เพราะรกนัก สระแก้วนี้มีชื่ออื่นไกลคือเป็นที่เล่นเรือในฤดูน้ำตามธรรมเนียมแต่ก่อน เช่น ภูเขาของกรุงเก่า และมหานคร วัดสระเกศกรุงเทพานั้นเอง ที่นี้ได้กะไว้เป็นที่ประพาสแห่งหนึ่ง ดูแล้วกลับทางเดิมตามทางที่ไปมานี้ เป็นทางเก่ามีวัดร้างตามทางเห็นจะหลายวัดฤๅวัดเดียวใหญ่ สังเกตไม่ถนัดเพราะซี่มำผ่านรีบ”

จะเห็นได้ว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ เสด็จยังสระแก้ว เมื่อ พ.ศ. 2444 นั้น บริเวณสระแก้วยังไม่สร้างทางรถไฟผ่าน และกลางเกาะมีวัดร้างด้วย เข้าใจว่าเป็น วัดสระแก้วปทุมทอง ในปัจจุบัน ส่วนวัดร้างตามทางนั้น ไม่ทราบว่าเป็นวัดอะไร และอยู่ตรงไหน ปัจจุบันไม่มีซากเหลืออยู่เลย ต่อมาถึงปี พ.ศ. 2451 ปรากฏว่าได้สร้างทางรถไฟผ่านสระแก้วแล้ว ดังพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังนี้

“วันที่ 6 มีนาคม (พ.ศ. 2451) เวลาเช้า 4 โมงออกจากที่พักที่ว่าการมณฑลพิษณุโลก ลงเรือข้ามฟากไปขึ้นที่วัดบรมธาตุ ขึ้นไปนมัสการพระพุทธรชินราชแล้วไปพักรถไฟ ขึ้นรถไฟพิเศษออกจากเมืองพิษณุโลกเวลา 4 โมง 45 นาที ทางรถไฟผ่านไปทางสระแก้ว ซึ่งได้เคยเห็นเป็นบึงใหญ่มีน้ำเต็ม เห็นครั้งนี้น้ำแห้งหมด แต่ก่อนเป็นที่งามแห่งหนึ่ง เดี่ยวนี้กลายเป็นที่สกปรก นี่แหละผลได้ทางหนึ่งก็คงเสียทางหนึ่ง”

จากการที่ผู้เขียนนำเรื่องราวของซากอดีตที่ไม่เหลือของโบราณสถานบางแห่งในพิษณุโลกมารวบรวมไว้ ณ ที่นี้ คงจะทำให้ผู้อ่านได้มองเห็นว่า พิษณุโลกซึ่งเคยเป็นเมืองหลวงมาก่อนในอดีตนั้น ปัจจุบันได้ถูกทำลายถูกรื้อลงเสียมากต่อมาก ถ้าหากการสร้างเมืองใหม่ ไม่ว่าจะป็นสถานีรถไฟ สถานที่ราชการ หรือตลาดร้านค้าก็ตามไม่มาสร้าง ณ ที่เมืองเก่านี้แล้ว เราคงจะเห็นซากอดีตของเมืองพิษณุโลกอีกมาก ทั้งกำแพงเมือง คูเมือง ป้อม ประตูเมือง และวัดร้างต่างๆ เราคงจะอวดผู้ที่มาชมเมืองพิษณุโลกได้ว่า พิษณุโลกเคยเป็นเมืองหลวงเก่ามาก่อนแต่ปัจจุบันนี้เราคงอวดผู้ที่มาชมเมืองพิษณุโลกได้ไม่สนิทนัก เพราะหลักฐานที่แสดงว่าเมืองพิษณุโลกเคยเป็นเมืองหลวงมาก่อนนั้นมีน้อยมาก นับว่าน่าเสียดายเป็นอย่างยิ่ง

